

Beiriz-tapijten

gemaakt met vrouwenkracht

Tekst, foto's en tekeningen:
Mirja Wark.
Foto pag. 20: archief van
Fabrica de Tapetes.

Ten noordoosten van Porto, in het dorpje Beiriz, is op de gevel van een oud landhuis te lezen: "Fabrica de Tapetes". Eronder wijst een pijl naar het volgende bordje. Als we ze volgen leiden ze ons door heel smalle straatjes, langs kronkelende landweggetjes en tussen hoge muren door, tot we na kilometers plots voor een ouderwets fabrieksgebouw uitkomen. Buiten is een vaag gezang te horen en af en toe vallen er ritmische, doffe klappen. Hier worden de traditionele Beiriz-pooltapijten gemaakt. Met vrouwenkracht!

Geschiedenis en teloorgang

In 1919 begon Hilda Brandão in het oude landhuis een tapijtfabriek. Men maakte er geknoopte vloerkleden. Al snel werden de kleden befaamd, ook buiten Portugal, door hun hoge kwaliteit en de bijzondere ontwerpen. Ze wonnen prijzen op tentoonstellingen en vonden hun weg naar kopers in eigen land, Spanje, Brazilië, Argentinië en de Verenigde Staten. De wol werd nog authentiek plantaardig geverfd. Na de dood van Hilda zette een verwant het bedrijf voort. De omstandigheden werkten echter niet mee en in 1974 sloot de fabriek. Een aantal wevers ging als thuiswerker aan de slag. Het had niet veel gescheeld of de kennis van de productie van de beroemde tapijten was door een samenloop van omstandigheden geheel verloren gegaan. De wevers werden steeds ouder en tegelijkertijd heerste er een economische crisis in Portugal. De bestellingen stagneerden.

Wedergeboorte

Het is aan de bevlogenheid van Heidi Hannemann Ferreiro te danken dat er nu weer een productie van Beiriz-tapijten is opgebloeid. Geboren in Duitsland en getrouwd met een Portugees, woont en werkt Heidi al vele jaren in Portugal. In 1986 begon ze onderzoek te doen naar de mogelijkheid om de productie weer op gang te brengen. In het dorp zocht ze de oude weefsters op en nodigde hen uit les te geven. Ze zocht sterke jonge meiden en vrouwen die het ambacht wilden leren. Dat was niet moeilijk, want er heerste werkloosheid. Op alle mogelijke plaatsen kocht ze oude weefgetouwen op. Materialen werden aangeschaft, en de productie kon in 1989 beginnen. Ze kan niet voorzien hebben dat het bedrijf zou uitgroeien tot de zeventig werknemers die het nu heeft. Het product werd zó gewild dat ze nu alleen nog maar op bestelling werkt. Haar geloof in deze tapijten en in de kracht van de vrouwen die ze maken, werd bevestigd. Heidi is heel open over de problemen die het bedrijf ondervonden heeft en de manier waarop ze die heeft aangepakt. Het relatief kleine probleem van de eeuwig verdwijnende scharen bijvoorbeeld, is opgelost. Elke vrouw moet haar eigen schaar kopen en onderhouden. Op deze manier blijken er nooit meer scharen verloren te gaan terwijl ze eerder niet aan te slepen waren. Maar het zijn de Europese regels voor de arbeidsomstandigheden die haar de meeste hoofdbrekens

Heidi Hannemann Ferreiro met twee van haar werknemers.

bezorgen. Het werk is stoffig, de ruimte oud met weinig licht en moeilijk te moderniseren. Oorkappen en stofmaskers worden verstrekt, maar het is lastig om het gebruik ervan te verplichten. Om toch goed voor de gezondheid van de werknemers te zorgen, komt er wekelijks een dokter op de fabriek waar iedereen gebruik van kan maken. Er zijn economisch moeilijke tijden geweest. De fabriek moest concurreren met lagelonenlanden, waar kinderarbeid en nog veel slechtere arbeidsomstandigheden aan de orde van de dag zijn. Klanten willen in hun eigen omgeving natuurlijk goede arbeidsomstandigheden, maar uiteindelijk kopen zij gewoon het goedkoopste, dus, een niet-Europees product. De oplossing is het opvoeren van de productie. Naast geknoopte tapijten past men nu ook de veel snellere tufttechniek toe. Zeven tuftsters nemen 60% van de productie voor hun rekening. De vijftig knoopsters maken de overige 40%.

Pooltapijten

In de oude fabriekshal staan veertien oude, houten getouwen. Twee daarvan zijn immens breed. Er kunnen zes meter brede tapijten op geweven worden. Naast elkaar op de bank zitten zes weefsters te werken, de leidster zit links. Als er patronen geweven worden die zich herhalen, bijvoorbeeld de randmotieven, ontpopt de leidster zich tijdens het weven als de zangeres van het "Cansion del telar", het weeflied. Hardop en melodius zingt zij het patroon vanaf het millimeterpapier voor. Bijvoorbeeld: vijf olijf, zeven hemelsblauw, drie lelijk roze etc. De weefsters werken gelijk op en hoeven niet na te denken over de kleuren en het aantal knopen. De voorgeknipte pooldraden hangen in plastic tasje binnen handbereik aan het getouw. De weefsters markeren hun deel van het weefsel door de kettingdraden, die hun gebied begrenzen, elke ochtend met verse koolbladeren in te wrijven. Ze krijgen dan een groenige kleur.

Boven in het kantoor is een kamertje vol met ontwerptekeningen. Sommige zijn al heel oud en de patronen daarvan zijn klassiek, met bloemen, bladeren en ranken. Andere ontwerpen zijn hypermodern en gemaakt door kunstenaars van deze tijd. Het werken op papier met penseel en plakkaatverf heeft de voorkeur van bijna alle ontwerpers boven het werken op de computer.

In oude huizen waren de kamers veel groter dan in de moderne bouw. Als een tapijt voor een nieuwe woning besteld wordt, moeten de oude patronen aangepast worden aan de kleinere afmetingen. Dat doen de weefsters terwijl ze werken. Het originele ontwerp hangt voor hen en ter-

Knoopster in Beiriz werkt aan een uitbundig bloemenpatroon.

Het Beiriz-tapijt dat vroeger de vloeren van koninklijke en bisschoppelijke paleizen bedekte, vindt nu zijn weg naar particuliere woningen, schouwburgen, regeringsgebouwen en andere representatieve openbare ruimtes.

Zicht op de ontwerptekening van een groot modern kleed met slechts een randje blokjes als versiering. Aan het weefgetouw hangt een koolblad. Door met het blad over een kettingdraad te wrijven is het deel waaraan de weefster werkt duidelijk gemarkeerd.

De Beiriz-tapijten kunnen niet alleen in verschillende maten besteld worden, maar ook in afwijkende vormen. Op deze foto is dat te zien: het rechterdeel heeft al een afwerkrand, links loopt het tapijt door. Bij een patroon dat niet in de breedte herhaalt, werken alle vrouwen vanaf hun eigen ontwerptekening.

wijl ze werken laten ze knopen in de breedte en ook hele rijen knopen in de hoogte weg. Dat vergt wel zo'n knap inzicht in de verhoudingen, dat het alleen kan worden gedaan na jaren werken in deze techniek.

In een apart schuurtje werkt een vrouw aan het maken van scheringen. De scheermolen is ingeklemd tussen het dak en de vloer en heeft een omtrek van zeker 12 meter. Het kettingmateriaal is jute uit India. Op grote klossen ligt het opgestapeld langs de wanden. Met een aantal draden tegelijk maakt de vrouw scheringen van 60 tot 70 meter lengte.

Twee andere vrouwen zijn verantwoordelijk voor het aanknopen van de nieuwe schering aan de uiteinden van de oude. Bij het opbomen staan er wel acht tot tien personen die een kettingdeel om het lichaam slaan en er met het volle gewicht aan gaan hangen. De ketting moet strak op de boom komen voor een goed resultaat. Na het aanbinden kan het weven en knopen beginnen.

Er zijn twee kwaliteiten knoopwerk. Bij de ene kwaliteit ligt de pool los in de sprong, deze is minder sterk en is alleen toepasbaar op plaatsen waar niet intensief gelopen wordt, bijvoorbeeld altaartapijten. Bij de andere kwaliteit is de pool ingeknoopt met de Turkse knoop (ook Ghiordes-knoop genoemd). Het resultaat is zeer sterk en stevig en zelfs geschikt voor traplopers.

De tapijten zijn te leveren in elke gewenste maat of vorm. Moet een kleed breder dan zes meter worden dan naait men banen onzichtbaar aan elkaar. Een looper voor een trappenhuis met bochten maakt men passend door delen niet te knopen en de lege ketting later weg te stikken.

Per tien centimeter zijn 52 draden ingereggen, verdeeld over twee schachten. De pool brengt men in op een open sprong. De knooprijen liggen iets versprongen boven elkaar; zie bladzijde 24.

Het materiaal voor de pool is een mengsel van 50% Nieuw-Zeelands wol en 50% lokale Portugese wol. Op grote strengen komt het van de spinnerij/ververij. Met een elektrische snijmolen wordt het in korte draadjes gesneden; met elk draadje wordt één knoop gemaakt. Na een rij knopen volgen twee inslagen met een steeklat waarop twee draden van het kettinggaren samengewonden zijn.

De weefsters zijn hier de krachtpatsers. Vooral het aanslaan van de inslagen is fysiek zwaar werk. Het is een adembenemend gebeuren om gade te slaan. De zes dames staan op van de bank, slaan eenmaal zacht aan terwijl de sprong dicht is. Voor de tweede, hardere aanslag staat de volgende sprong al open en dan volgt er nog een noodklap waarbij het hele lichaamsgewicht wordt ingezet.

Tijdens ons bezoek aan de weverij hebben we gezien hoe de laatste rijen knopen van een zes meter breed tapijt gemaakt werden en hoe het tapijt vervolgens van het getouw gehaald werd. Na

beëindiging van het knoopwerk weeft men eerst nog 10 cm zoom en smeert die in met latex. Om het volgende tapijt makkelijk en zonder opnieuw aanbinden te kunnen beginnen, rolt men de ketting nu een stukje door. Weer weeft men 10 cm, brengt dan een zware lat in en weeft nogmaals 10 cm. Nu kan de spanning van de ketting af. Midden in het niet geweven deel knipt men de ketting door. Het geweven kleeft wordt van de doekboom gehaald en opgerold. Het kan meer dan honderd kilo wegen en het is dus zaak goed samen te werken. De vrouwen nemen het vervolgens op de schouders en marcheren ermee naar de hal waar de kleden afgewerkt worden. Daar rolt men het uit in zijn volle om-

vang met de pool omhoog. Het oppervlak wordt gebezemd en verheldert dan zienderogen. Door trekken en duwen dwingen ze het kleeft vervolgens in de perfecte vorm. Het wordt dan gekeerd en men rijgt draden in de zelfkanten. Door die meer of minder aan te trekken kan men de maat beïnvloeden. Dan wordt het geheel bevochtigd en in de juiste vorm op de vloer vastgespijkerd om zo te drogen. De jute krimpt en zal nooit meer van vorm veranderen. Wat nog rest is de rand omzomen, de polen gelijk knippen, eventueel naden weg naaien bij bijzondere hoeken, of delen aan elkaar naaien en tot slot het tapijt verzendklaar maken.

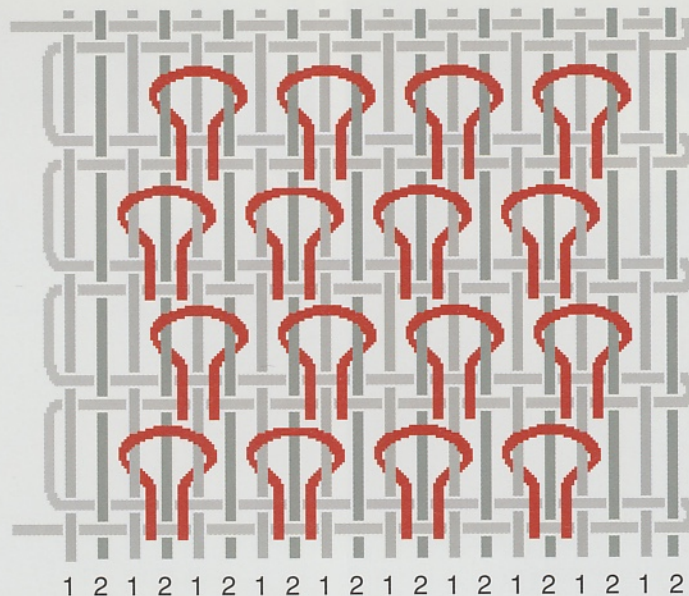
Foto linksboven.
Een zes meter breed tapijt is net af. Vele handen maken licht werk bij het afrollen van het tapijt van de doekboom.

Foto rechtsboven.
Het kleeft weegt vele kilo's. De achterkant en de omwikkelde zijkant zijn goed te zien.

Foto hiernaast.
Met vereende krachten laveren de dames, met het kleeft op de schouders, in de nauwe werkplaats. Ze zijn op weg naar de even verderop gelegen hal voor het afwerken en verzendklaar maken.

Zelf weven en knopen

Voor de doeners onder u is een aantal ideeën van de weefsters in Beiriz bruikbaar. Ten eerste de manieren om een geknoopt tapijt op het getouw te maken. Ten tweede de manier om een stuk weefsel af te knippen en verder te weven zonder opnieuw aan te knopen. Typerend voor Beiriz zijn de versprongen knooprijen waardoor de spanning op de ketting wordt verdeeld; daarom alleen daarvan nadere uitleg.

Als proef maakte ik enkele voorbeelden. Voor het weven gebruikte ik een riet 50/10 met een enkele inrijg en dat gaf een goed resultaat. Als kettingmateriaal koos ik enkel-draads jute. Een dubbele draad hiervan vormde de inslag tussen de knooprijen. Als materiaal voor de pool kan een samengestelde draad of smyrnawol gebruikt worden. Elke hevelinrijg waarop een linnenbinding geweven kan worden, komt in aanmerking.

In het staal met ingeknoopte pool gaven 13 knopen in de breedte en 15 knopen in de hoogte een vierkant van 10 centimeter; dit is mede afhankelijk van de dikte van de pool-draad en de sterkte van het aanslaan.

Bij het staal met ingelegde pool (dus niet geknoopt) waren het ook 13 knopen die 10 cm in de breedte gaven maar 16 rijen knopen om tot 10 centimeter hoogte te komen.

Bij het ontwerpen dient er rekening mee gehouden te worden dat horizontale lijnen mooi strak zijn maar dat verticale lijnen altijd wat "wiebelig" worden. De reden hiervoor is dat de opeenvolgende rijen knopen verspringen. Dat is duidelijk te zien in de tekening.

In geknoopte tapijten is er aan de zelfkant altijd een stukje waar geen knopen zijn gemaakt. De reden hiervoor is tweeledig. Ten eerste krult een kleed om als de knopen tot aan de zelfkant doorlopen. De tweede reden is dat de zelfkant van een vloerkleed veel te verduren heeft en extra sterk wordt gemaakt. De hoogte die de knopenrij inneemt en die overblijft aan de zelfkant vult men op door extra inslagen te maken of door de zelfkanten te omwikkelen met een dikke draad. In mijn proef voldeden twee omwikkelingen om de hoogte van één knopenrij op te vullen.

Een andere manier om de zelfkant extra te verstevigen is om voor de buitenste kettingdraden twee in plaats van één draad te nemen.

In Beiriz omwikkelt men na elke knopenrij de zelfkant

tweemaal met een draad van het poolgaren.

Bovenstaand een tekening met schematisch weergegeven een Beiriz poolweefsel met Turkse knopen. Om de knopenrijen boven elkaar steeds één kettingdraad te laten verspringen, moeten de onderstaande handelingen steeds worden herhaald. Het komt erop neer dat in dezelfde sprong (vak-opening) om beurten eerst de knopenrij gemaakt wordt en dan de inslag, of eerst de inslag en dan de knopenrij.

Dit deel steeds herhalen.

Schacht 1 omhoog (lichte kettingdraden boven) – inslag.

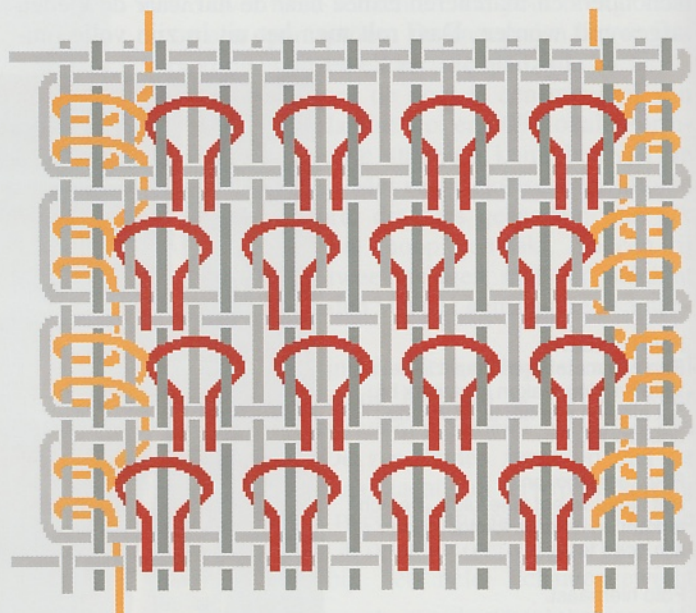
Schacht 2 omhoog (donkere kettingdraden boven) – inslag.

Schacht 1 omhoog (lichte kettingdraden boven).

Knopenrij (over de lichte kettingdraden); daarna pas inslag.

Schacht 2 omhoog (donkere kettingdraden boven) – inslag.

Knopenrij (over de donkere kettingdraden).

Deze tekening laat het weefsel zien met de omwikkeling van de zelfkantdraden. De wikkeling gaat door het verspringen van de knopen eerst tweemaal om twee draden en dan tweemaal om drie draden.

